

Ivana
Tadić

Put po Dalmaciji – riječju, slikom i klikom

Otkrivanje Dalmacije II. Bilješke u prostoru i bilježenje prostora.

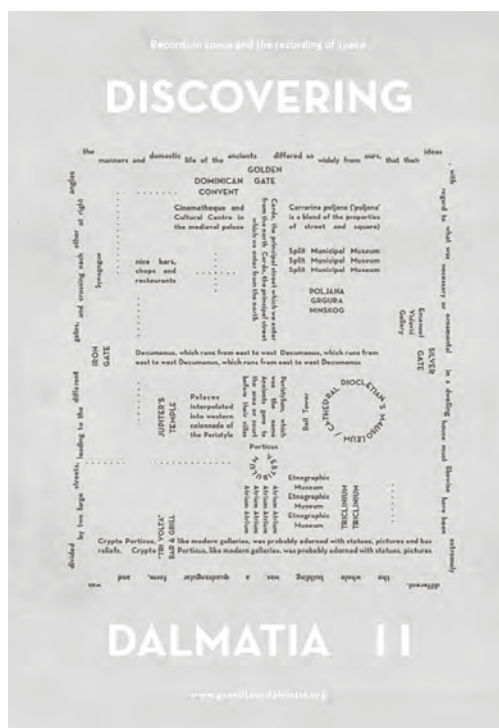
Integracija znanja o povijesnim urbanim krajolicima Jadrana u 18. i 19. stoljeću, tjedan znanstvenih i stručnih događanja,

Institut za povijest umjetnosti – Centar Cvito Fisković / Centar Studia Mediterranea / Sjeverozapadna kula Dioklecijanove palače / Galerija umjetnina, Split, 24. – 28. svibnja 2016.

ORGANIZATORI Institut za povijest umjetnosti – Centar Cvito Fisković Split, u suorganizaciji s Galerijom umjetnina, Fakultetom građevinarstva, arhitekture i geodezije te Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Splitu

Drugu godinu zaredom splitski ogranak Instituta za povijest umjetnosti – Centar Cvito Fisković organizirao je tjedan znanstvenih i stručnih događanja pod nazivom *Otkrivanje Dalmacije II*. Nastavak je to vrlo uspješnog znanstvenoistraživačkog tjedna održanog lani u svibnju u čijem je fokusu bila percepcija prostora Dalmacije u 18. i 19. stoljeću. Ovogodišnji program posvećen je fenomenu bilježenja prostora te njegovom upoznavanju i doživljaju kroz putovanje općenito, a naročito ono koje je bilo dijelom većeg pothvata *Grand Toura*, prakse upoznavanja kulture i umjetnosti, primarno one klasičnih razdoblja, putem – putovanja. Program je osmišljen kao dio ustavnog istraživačkog projekta *Dalmacija kao određište europskog Grand Toura 18. i 19. stoljeća* kojeg vodi dr. sc. Ana Šverko pod okriljem Hrvatske zaklade za znanost, uz sufinanciranje Grada Splita i Turističke zajednice Splitsko-dalmatinske županije. Događaj koji je okupio domaće i međunarodne stručnjake, kao i svekoliku publiku, odvio se od 24. do 28. svibnja na više lokacija u centru grada. Program je sačinjavalo niz javnih predavanja i prezentacija te predstavljanje nove knjige autorice Ane Šverko.

Zahvaljujući projektu Instituta fenomen *Grand Toura* nekoliko je puta bio povod

susretima stručnjaka koji su Dalmaciju, pomalo zapostavljenu u istraživanju te teme i često promatranu tek kao tranzitnu točku na razmeđu izvorišta grčke i rimske kulture, potvrdili kao izuzetno važnu destinaciju.

Iskustvom putovanja (ne)svjesno bilježimo prostor na više načina. Dok

to činimo različitim medijima, slikom i riječju, istovremeno, uz osnovni motiv našeg bilježenja, prenosimo i niz "usputnih" zabilješki, nesvjesnih svjedoka vremena, koji kasnijim istraživačima mogu služiti kao jednako vrijedan izvor spoznaja. Osim toga, komparacija tekstualnog i vizualnog materijala posvećenog određenom prostoru kroz vrijeme pruža obuhvatniji uvid u njegova prošla stanja i mijene na formalnoj i funkcionalnoj razini te u različitosti čitanja istog prostora. Istražiti tako prostor i njegovu percepciju u putopisima, pismima, crtežima, slikama i fotografijama tijekom vremena postaje moguće samo uz interdisciplinarni pristup koji je snažna odlika ovog projekta, koji između ostalog želi istražiti i sam fenomen opisivanja prostora.

Niz javnih predavanja otvorila je Fani Celio Cega koja se u svom izlaganju usredotočila na percepciju jednog dalmatinskog mjesta, Trogira, pruživši pregled putopisa nekolicine autora koji su posjetili grad od 17. do 19. stoljeća te je iz njih iščitala njihove dojmove, koji su uvelike kreirali sliku zapadne Europe o tom gradu i njegovim ljudima. Obrnutim procesom krenuo je Mirko Sardelić, koji je za temu uzeo jednog autora koji je obišao cijelu dalmatinsku obalu i svoje iskustvo utkao u impresivno djelo *Dalmatia, the Quarnero, and Istria, with Cettigne in Montenegro and the island of Grado* (Oxford, 1887.). Riječ je, naravno, o Thomasu Grahamu Jacksonu koji se u svom djelu, obogaćenom brojnim vlastitim crtežima naše spomeničke baštine, bavio kompleksnošću dalmatinskog svijeta proizašlom iz njezinih suprotnosti kao prostora razapetog između Istoka i Zapada, antičkog i modernog, latinskog i slavenskog svijeta. Autor je pokazao kako je Jackson u svojoj percepciji Dalmacije vrlo uspješno ujedinio više njezinih identiteta.

U predavanju Ivane Mance predstavljeno je shvaćanje prostora

Dalmacije iz perspektive "domaćeg turista", Ivana Kukuljevića Sakcinskog koji je na svoje putovanje bio ponukan ne antičkim, već srednjovjekovnim spomenicima, u kojima je vidio izvor hrvatskog nacionalnog stila, a time i prostor Dalmacije kao uporište hrvatskog nacionalnog identiteta. Premda je politička motivacija njegovog putovanja očita, to nije umanjilo njegovu važnost u našoj historiografiji, koju je zadužio objelodanjivanjem niza važnih izvora za hrvatsku povijest, pionirskom valorizacijom srednjovjekovne umjetnosti u Dalmaciji i izvlačenjem iz sjene niza imena domaćih umjetnika.

Da bilješke u prostoru podrazumijevaju i direktnu intervenciju, pokazala nam je Barbara Vujanović koja je održala predavanje o spomenicima i arhitektonskim projektima Ivana Meštrovića u Zagrebu koji su trajno obilježili urbano tkivo grada. Poseban naglasak je stavljen na umjetnikova spomenička i arhitektonska djela između dva svjetska rata; tim projektima Meštrović stvara monumentalne prostore u gradu koji odišu suvremenim idealima političkog, religijskog i kulturnog identiteta, posebno onog klasičnoga i mediteranskoga, kojeg je baštinio podrijetlom i razvijao školovanjem, putovanjima i trajnim interesom.

Zajedničkim snagama Joško Belamarić i Ljerka Dulibić predstavili su putovanje Jugoslavijom istaknutog povjesničara umjetnosti Bernarda Berensona, na temelju pisama između njega i supruge Mary Berenson, također vrsne povjesničarke umjetnosti. Tijekom pet tjedana 1936. godine Berenson je obišao Jugoslaviju od Prištine do Bleda, a pristup dosad neobjelodanjenoj korespondenciji, koju je Mary Berenson bila pripremila za tisak već iste godine, autori su pronašli i proučili za vrijeme boravka u firentinskoj Villi I Tatti (The Harvard Center for Italian Renaissance Studies), istraživačkoj Meki za sve povjesničare umjetnosti utemeljenoj

od samog Berensona. Taj majstor atribucije živopisno je opisao Dalmaciju i njene ljude navodeći kako su oni neodvojiv element mjesta u kojima žive, a ta mjesta, shvatio je za svog boravka, povrh onog "talijanskog" sloja snažno su obilježena slavenskim pečatom.

Posebno su dragocjena bila predavanja posvećena temi žena na *Grand Touru* i njihovih zapažanja. Prvo je povjesničar Josip Vrandečić s Filozofskog fakulteta u Splitu predstavio tri putopisa iz 20. stoljeća engleskih spisateljica Maudy Holbach, Rose Macaulay i Rebecce West, unutar kojih je Split zauzeo istaknuto mjesto. Njihovom usporedbom autor je došao do zaključka kako svi dijele samopouzdan pristup "novih žena" postviktorijanskog doba, koje razgrađuju klasicistički mit o palači i uvode nova razmišljanja. Prostor palače percipiraju iz naglašeno funkcionalističkog pravca pa ga čak dovode u vezu s mentalitetom stanovnika, poput Rebecce West koja kod njih prepoznaje obrasce ponašanja koje im je "nametnula" palača. Potom su Ana

Šverko i Iva Raič Stojanović predstavile dotad neobrađena pisma i fotografije s kratkog posjeta Dalmaciji svestrane engleske spisateljice, arheologinje i političarke Gertrude Bell. Gertrude Bell, koju je avanturistički duh vodio dvaput oko svijeta, cijeli je život posvetila proučavanju arapskog svijeta. Zbog toga je njezin angažman bio od neusporedive važnosti za britansku vladu tijekom Prvog svjetskog rata. Bila je jedna od osoba uključenih u osnivanje modernog Iraka, a činjenica da je osnovala Nacionalni muzej Iraka ukazuje kolika je bila njezina ustrajnost u očuvanju civilizacijskih vrednota Istoka. Bell je cijelog života, obilježenog putovanjima, pisala pisma koja obiluju informacijama, no ujedno imaju i izrazitu literarnu vrijednost. Ovo je izlaganje tako i započelo kratkom projekcijom iz dokumentarnog filma *Letters from Baghdad*, u kojemu Gertrudina nadahnuta pisma čita glumica Tilda Swinton. Sa svojeg putovanja u Split, Solin, Zadar, Šibenik i Trogir, Gertrude Bell je ponijela ugodne dojmove, posebno o Dioklecijanovoj palači jer je

→

S predavanja
(Katrina
O'Loughlin,
Reiner
Baarsen,
Ian Jenkins)
foto I. Šimić

u njoj prepoznala elemente istočnjačke arhitekture, a naročito je se dojmio njezin vodič i domaćin, don Frane Bulić.

Kulturna i književna povjesničarka Katrina O'Loughlin, čiji je istraživački fokus na razmjeni pisama među ženama u eri klasicizma i romantizma, a naročito njihove afektivne dimenzije, javnosti je predstavila pisma Lady Mary Wortley Montague nastala za njezinog boravka na teritoriju Osmanskog Carstva, gdje se kao žena ambasadora našla od 1717. do 1718. godine. Pisma su već tada uživala popularnost zbog brojnih egzotičnih opisa osmanske kulture, no autorica je posebno naglasila dimenziju koja se bavi britanskom percepcijom kako osmanskog, tako i balkanskog prostora u razdoblju romantizma.

Inače, gostovanje inozemnih istraživača je i ove godine pružilo iznimnu priliku splitskoj publici da poslušna predavanja vrhunskih stručnjaka poput profesora Reinera Baarsena, višeg kustosa iz Rijksmuseuma u Amsterdamu, koji je predstavio grofa i visokog dužnosnika

Habsburške Monarhije Johanna Karla Philippa von Cobenzla, rođenog u Ljubljani, kao velikog kolekcionara i pokrovitelja umjetnosti. Baarsen je predstavio njegovu bogatu korespondenciju i kolekciju kroz birana pisma i objekte putem kojih je posredno uspostavljena veza s *Grand Tourom*. Njegov kolega, Ian Jenkins iz British Museuma, koji je između ostalog i jedan od kustosa izložbe *Defining Beauty: The Body in Ancient Greek Art* (2015.) na kojoj je izložen i naš Apoksiomen, pokazao je kako je izgledao *Grand Tour* onih odvažnijih koji su, vođeni strašću prema grčkoj umjetnosti i kulturi, prvi krenuli van konvencionalnih ruta preko Sicilije, Dalmacije do Grčke i Turske. Predavanje je bilo usredotočeno na putovanja i publikacije *Dilettanti Society*, i danas aktivnog društva osnovanog u Londonu 1734. godine od grupe "grand-turista", posvećenog proučavanju i promociji antičke grčke i rimske umjetnosti.

Za sve istraživače od velike je važnosti bila prezentacija izvora za istraživanje povijesnih urbanih krajolika

←
Obilazak
Dioklecijanove
palače
Foto I. Šimić

→

S predavan-
janja knjige
A. Šverko
FOTO V. Bašić

Dalmacije dostupnih u Institutu za povijest umjetnosti koju je održala dokumentaristica Instituta Irena Šimić. Pored pisanog, starijeg, velik dio tog fonda čini noviji fotografski i arhitektonski materijal koji se mahom odnosi na razdoblje 20. stoljeća, a koji je nastao svesrdnim trudom nekih od naših najvažnijih fotografa i arhitekata poput Ćirila Metoda Ivekovića i Krešimira Tadića čiji je doprinos u stvaranju slikovne baze relevantne za prostor Dalmacije usporediv s onim njihovih prethodnika, poput recimo T. G. Jacksona.

Interdisciplinarni karakter projekta najbolje je došao do izražaja prilikom studentske radionice *Hipermapiranje Dioklecijanove palače: grad u knjigama*, održane u travnju, a predstavljene u sklopu programa, u kojoj su surađivali studenti komparativne književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu uz mentorstvo profesorice Cvijete Pavlović, te studenti sociologije i arhitekture Sveučilišta u Splitu, uz mentorstvo profesorice Anči Leburić i mentorskog tima. Za razliku od prošlogodišnje radionice *(De)mapiranje Dioklecijanove palače. Istraživačke metode*

u razumijevanju doživljava i značenja mjesta (svibanj, 2015.), koja je imala za cilj na temelju crteža preispitati ključna mjesta Dioklecijanove palače koja su zabilježili posjetitelji na *Grand Touru*, ovoga puta naglasak je stavljen na njihov tekstualni ekvivalent, konkretno na dva ključna teksta o Dioklecijanovoj palači – *Ruins of the Palace of the Emperor Diocletian at Spalatro in Dalmatia* Roberta Adama (London, 1764.) i *Dalmatia, the Quarnero, and Istria, with Cettigne in Montenegro and the island of Grado* Thomasa Grahama Jacksona (Oxford, 1887.). Studenti komparativne književnosti su imali zadatak analizom tekstova rekonstruirati kretanje autora po Palači i iščitati sve one dojmove prostora suptilno uvrštene u retke njihovih djela. Pozornost su posvetili raznim vrijednosnim karakterizacijama prostora, koje variraju od stručnih procjena vrijednosti određenoga lokaliteta ili artefakta, do iskaza koji odaju civilizacijsku i kulturnu pripadnost i/ili pristranost, a naročito detektiranju eksplicitno iskazanih osjećaja i osjećajima označenih misli.

Dobivene rezultate koristili su studenti sociologije za provedbu istraživanja o

doživljajima prostora Palače danas, da bi naposljetku na temelju provedenih istraživanja studenti arhitekture izradili alternativne mape Dioklecijanove palače. U svakoj fazi rada sudjelovali su svi studenti te tako dublje i slojevitije upoznali Palaču i njezin povijesni i prostorni kontekst, a vođeni mišlju da je temeljito poznavanje mjesta općenito preduvjet za svako odgovorno buduće djelovanje u prostoru.

Valja svakako spomenuti i radionicu održanu u travnju pod naslovom *Dalmacija (i Italija) u Zagrebu*, koja je također organizirana u sklopu projekta *Grand Tour Dalmatia*, uz mentorstvo dr. sc. Irene Kraševac. Sudionicima radionice, doktorandima s Instituta za povijest umjetnosti i studentima povijesti umjetnosti s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, omogućen je uvid u originalne crteže, grafike i slike s motivima Dalmacije i Italije iz razdoblja 18. i 19. stoljeća koji se čuvaju u Grafičkoj zbirci NSK, Kabinetu grafike HAZU, Modernoj galeriji, Strossmayerovoj galeriji HAZU, Muzeju Mimara, Muzeju za umjetnost i obrt te Hrvatskom povijesnom muzeju. Kustosi zagrebačkih muzeja iznimno su se predano uključili u rad radionice i pružili studentima uvid u obimnu i dragocjenu građu. Cilj je radionice prema skupljenim informacijama nadopuniti kronogeografsku bazu koja se formira tijekom trajanja projekta, pa je tijekom radionice i testiran način formiranja unosa za bazu.

Posebna vrijednost i jedan od konačnih rezultata ovog projekta jest upravo stvaranje kronogeografske digitalne baze koja će sadržavati raznorodni materijal – putopise, pisma, eseje, crteže, slike, fotografije – na kojem je zabilježen urbani krajolik Dalmacije, u rasponu od 1700. do 1914. godine. Istraživanje percepcije jednog mjesta različitim medijima i u različitim vremenskim okolnostima obuhvaća opsežnu građu

koja iziskuje sistematičnu integraciju, a opet i lako snalaženje, pa se još jednom interdisciplinarnost pokazala ključnom stavkom kako bi se to omogućilo. Kako izgleda taj proces pokazali su nam dizajner Damir Gamulin i programer Bruno Babić, koji u suradnji s istraživačkim timom formiraju kronogeografsku bazu “grand turizma” u Dalmaciji. Postavljanjem jednostavne karte Dalmacije na sučelje otvara nam se mogućnost pretraživanja sadržaja po različitim parametrima. Međutim, baza nudi puno više od puke prezentacije sakupljane građe. Naime, omogućujući istovremeno prostornu i vremensku filtraciju ona otvara mogućnost istraživaču da klasificira i uspoređuje različite izvore pa tako pretraživanje baze zapravo razvija novi metodološki pristup. Osim toga, mogućnost uspostavljanja odnosa među autorima, mjestima i samim umjetničkim djelima živo nam dočarava kulturnu dinamiku unutar određenog prostorno-vremenskog intervala. Baza će biti dostupna na službenim stranicama projekta te će tako i široj javnosti biti moguće putovati Dalmacijom kroz vrijeme. Primarni je pak cilj baze omogućiti nastavak istraživanja na temu *Grand Toura* ne samo članovima istraživačkog tima ovog projekta, već i drugim istraživačima, a moguće je i proširenje njezinog prostornog i vremenskog okvira.

Znanstvenoistraživački tjedan zaključen je promocijom knjige Ane Šverko *Grad (ni)je kuća. O dijalogu između novog i starog Splita* (UPI2M books, 2016.) u Galeriji umjetnina. Autorica kroz niz eseja problematizira odnos Dioklecijanove palače, koja je istovremeno i spomenik svjetske kulturne baštine, izložen pritisku turizma, i središnji javni gradski prostor sa snažnom rezidencijalnom komponentom, sa širim javnim prostorom grada i okolice. Kroz povijesno i teorijsko istraživanje o suvremenom gradu s povijesnom jezgrom autorica je spojila dva često isključiva pojma – razvoj i konzervaciju, te ukazala

da se na njihovu usklađivanju temelji suvremeni pristup zaštiti baštine. Pristup takvom ujedinjenju strategija prikazala je primarno putem discipline urbanističkog projektiranja, koju je u uvodnoj riječi Karin Šerman, urednica knjige uz Joška Belamarića, opisala kao „mladu i propulzivnu disciplinu s neizmjerljivo velikim i odgovornim zadaćama: da pomiri dijakronijsku i sinkronijsku dimenziju grada, da objedini slojeve njegovih bremenitih povijesnih razdoblja i pretoči ih u primjereni okvir suvremenih potreba, da harmonizira različite discipline i uskladi rezolucije njihovih gledanja i promišljanja, da integrira i planersko i urbanističko i arhitektonsko djelovanje, da pritom sasluša i spektar želja i potreba građana te posreduje između njihovih različitih interesa, odnosno da uskladi očekivanja raznih protagonista života grada”.

Teško je zamisliti prostor koji bi tako prirodno omogućio da se, govoreći o njegovoj prošlosti, problemima i vizijama, kroz odnos funkcije i forme povežu razmišljanja brojnih relevantnih teoretičara od ustanovljenja discipline urbanističkog projektiranja sredinom prošlog stoljeća do danas, kao i suvremene tendencije poput kreativne adaptacije i reciklaže materijala te pri tom formira sugestivna paralela između biološke i urbanističke evolucije – kao što je to pružila Dioklecijanova palača.

Knjiga na svjež način pokazuje jedno novo razumijevanje grada te se može shvatiti kao sveobuhvatni vodič o njegovom povijesnom razvoju i sadašnjem stanju, ali i kao mogući putokaz budućeg planiranja. Kao takva namijenjena je prije svega studentima kao jedno od polazišta za njihov daljnji rad i za angažman oko odgovornog projektiranja javnog prostora

grada. Knjiga će zasigurno biti zanimljiva i stručnoj i znanstvenoj publici, ali i široj kulturnoj javnosti, a napose stanovnicima Splita, koji su, kako se u knjizi ističe, njegova vitalna energija i sastavni dio, a ključna uloga urbanističkog projektiranja jest upravo u očuvanju i osnaženju veze čovjeka i mjesta.

Izdavanje ove knjige, kao i tempiranje cijelog projekta, kao da nije moglo biti vremenski prikladnije uzmemo li u obzir da Split posljednjih nekoliko godina doživljava intenzivan turistički procvat. Klasični *Grand Tour* je bio privilegija rezervirana za imućnije slojeve i kada se u uzme obzir njegova sveobuhvatnost i duljina njegovog trajanja, teško da bismo mogli govoriti o njegovim prežicima u moderno doba, no sada kada je dostupnost lokacije maksimalno pojednostavljena, pojednostavljena je i njezina percepcija. Mjesta koja su nekoć bila “egzotika”, sada su standardne rute masovnog turizma i nalaze se u opasnosti da podilaze diktatu turizma nauštrb očuvanja autentičnih vrijednosti, koje su upravo ono što ih čini vrijednima i posebnima. Vratiti se unatrag, istraživati načine percepcije prostora Dalmacije nekoć, znači zapravo učiniti korak naprijed, osvijestiti vlastiti identitet osluškujući dojmove drugih. Upravo to je jedan od ciljeva projekta – proučavanje prakse *Grand Toura* kroz interdisciplinarni pristup pomaže nama da istražimo naš prostor, da urbane krajolike današnjice vidimo u drugom svjetlu i iskoristimo njihove potencijale. *Grand Tour* je u mnogočemu bio utjelovljenje kulturnog turizma za kojim danas tragamo, pa je i u tom smislu ovo događanje i cijeli projekt *Dalmacija kao odredište europskog Grand Toura* izvrsna promocija, kako Dalmacije, tako i znanosti. x